

הרב

רבינו אדמו"ר הזקן רבי שניאור זלמן מליאדי זצוקלל"ה נבג"מ נ"ע

פרקי חקר, בירורים בהיווצרות והתהוות משנת חב"ד,
מאמרים על דרכו וחיינו, תולדות תלמידיו ועוד.

יוצא לאור לרגל מאתיים שנה מהסתלקותו
תקע"ג-תשע"ג

בעריכת
נחום גרינוואלד

מכון הרב

יוצא לאור בידי מכון הרב

רבי יוסף בער החזן מקורמא, מחסידי אדמו"ר הזקן

שביבי זיכרונות על חסיד אדמו"ר הזקן שהביא את החסידות
לעיירה קורמא והאיזור מאת נכדו ר' הלל צייטלין הי"ד

מבוא

סיפור הזכרונות: אימות ועימות

התיאור הבא הינו מעטו של הסופר הנודע ר' הלל צייטלין הי"ד על ר' יוסף בער החזן, הסבא רבא שלו דרך אמו¹, שהיה חסידו של אדמו"ר הזקן, ונדפס באידיש בקונטרס 'חסידות'². בתיאור זה אנו מוצאים שרטוט נדיר של חסיד בראשית מהפכת החסידות שהצליח להביא את החסידות לעיירות הקטנות של רוסיה הלבנה.

האמת ניתנה להיאמר, שאם בכל סיפורי זכרונות יש לברר היטב עד כמה ניתן לסמוך על התיאור, במיוחד הדברים אמורים כלפי זכרונות אלו, שכן נראה שהם שברי זיכרונות בלבד, על דמות שהמחבר לא הכיר בעצמו, אלא רק שמע עליה קטעי מסורות ממקורות משפחתיים ושמועות דהויות אחרות. אין ספק שיש כאן אי דיוקים ואף אולי סממנים ספרותיים לפאר את העובדות היבשות, ועם זאת, בוודאי שבבסיס וגרעין הדברים יש לפנינו שלד של דמות חסידית מקורית בזמן אדמו"ר הזקן, אדם שהביא את החסידות לאיזורים חדשים והתמודד עם עוינות והתנגדות עזה ואף אכזרית נגד החסידות והחסידים.

בכדי לאמת את גרעין הדברים, מעניין להשוות סיפור אחד המובא כאן עם מקור נוסף יחיד שמצאתי בו איזכור על רבי יוסף בער החזן, והוא בזכרונות ר' שניאור זלמן דוכמן, נכדו של החסיד הנודע ר' מרדכי יואל דוכמן מהומיל (תלמידו של הגאון החסיד הנודע ר' אייזל מהומיל)³.

1. ושלא כדברי ר' יהושע מונרשיין ב'אוצר מנהגי חב"ד' לפורים עמ' רסו הערה 1, ששם משפחת ר' יוסף חסיד אדמו"ר הזקן היה "צייטלין".
2. עמ' 145. תורגם במיוחד עבור קובץ זה עם הערות והשוואות.
3. העיירה קורמא שוכנת באיזור הכללי של הומיל, ובני משפחתו אף שימשו כרבנות בעיר קורמא. הרב שניאור זלמן דוכמן אחיו של רבי מרדכי יואל היה רבה של קורמא, ועם פטירתו בשנת תר"ע מילא מקומו בנו ר' יוסף גדליה דוכמן. ומכאן הבקיאות על אישי עיירה זו. הסיפור מסופר גם במקור אחר שקיבל ממסורת רמ"י, בסיפורי ר' חיים אליהו מישלובין שקיבל מר' אברהם חיים דוכמן שקיבל מסבא רמ"י.

בספרו 'לשמע און' (עמ' מג-מד) מסופר כך⁴:

"ה'פורים הגדול' היה ברוגוצ'וב⁵, היה הסבא⁶ מספר סיפור כזה: בקורמא היה חסידו של אדמו"ר הזקן זי"ע, רבי יוסיל החזן. פעם בירך אותו אדמו"ר הזקן שיהיה נגיד דהיינו גביר. בפורים ההוא הגיע ר' יוסיל לרוגוצ'וב. קורמא היא ליד רוגוצ'וב. בקריאת המגילה כיבד אדמו"ר האמצעי את ר' יוסיל. באמצע קריאת המגילה כאשר קרא את המלים "למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני" ירק וצעק "פע קליפה". למחרת חשב הקהל, שמכיון שאדמו"ר האמצעי שונא התפעלות, בוודאי יכבד מישהו אחר לקרוא. למחרת בבוקר קרא לו שוב אדמו"ר האמצעי, וכאשר ניגש לשולחן, אמר לו אדמו"ר האמצעי, האינך יודע את הסדר, שבתחילה יש לתת כסף מגילה⁷, והניח [אדמו"ר האמצעי] זהוב. היו שם אלף גבירים וכל אחד הניח זהוב. וכך התקיימה ברכת אדמו"ר הזקן שנהיה גביר".

סיפור זהה מאד בכללות עם אי אלו פרטים שונים ועם טעות בולטת המטילה צל כבד על אותנטיות המסורה, מסופר גם בפי הנכד בזיכרונותיו דלהלן:

"בעת החתונה הגדולה, כאשר אדמו"ר הזקן השתדך עם רבי לוי יצחק מבארידיטשוב וכל חסידיהם הגיעו לעיירת ז'לובין כיבדו את רבי יוסף בקריאת המגילה שכן זה היה

4. יצוין, שכנו של ר' הלל צייטלין, הסופר אהרן צייטלין, כתב סקירה חיובית על הספר 'לשמע און' (נדפסה כנספת למהדורות תש"נ עמ' שד"מ), ושם מציין בהפתעה את הסיפור אודות קריאת המגילה של ר' יוסיל שלא שמע מאביו, וכנראה לא הכיר הבן כלל את רשימת אביו שלפנינו.

5. בשנת תקע"ה שהה אדמו"ר האמצעי ברוגוצ'וב ואמר את המאמר ד"ה וקבל היהודים, כמפורש באחד מכתבי היד: "תורת אדמו"ר שליט"א תקע"ה פה ראהטשוב" – נדפס ב"רשימת מאמרי כ"ק אדה"א ע"פ סדר השנים" שב'מאמרי אדמו"ר האמצעי' שמות ח"ב עמ' תרפ"א. כנראה הכינוי "פורים הגדול" התקבל בגלל ההמולה הגדולה שנוצרה בעקבות ביקור הרבי בעיירה הקטנה שעשתה רושם נצחי בלב בני העיר, וכך נרשמו תופעות דומות בתולדות החסידות, כמו ה'חתונה הגדולה' בז'לובין ו'שבועות הגדול' בהומיל (ראה לשמע און שם). בסיפורי רח"א מישלובין כותב שפורים הגדול הי' בהומיל, וזה נקרא "פורים הגדול" בגלל ש"אז אמר "שערי אורה" על הפורים ואמר אז דא"ח 14 שעה" אבל זו טעות. כי פורים הגדול הי' כאמור ברוגוצ'וב, בשנת תקע"ה, ואילו הספר "שערי אורה" נאמר בשנת תקפ"ב (ראה רשימת מאמרים הנ"ל).

6. ר' מרדכי יואל דוכמן מהומיל.

7. המנהג במזרח אירופה היה לתת כסף לקורא המגילה, ונקרא מגילה געלט. ראה פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תרצד: נוהגין ליתן מחצית השקל קודם מנחה, ובשחרית מעות מגילה. וראה בערוך השולחן (שם) המתאר בדרך כלל מנהגי רייסיץ: גם נוהגין ליתן מעות מגילה להקורא ואין איסור בדבר ואין חיוב בדבר. וכך נהגו בבבל עד לדור האחרון. על המנהג ראה 'ידישע געלט' עמ' 146.

בתקופת פורים. רבי יוסף קרא כדרכו וכמנהגו ללא קונצים, אבל בו בזמן הוא חי את הסיפור כאילו שזה קורה אז...

בעת שקרא במגילה על מפלת המן כפי שהרכיב את מרדכי על הסוס, לא היה יכול להתאפק וצעק בקול: אכן כך, כך זה נכון וצודק... ככה ממש... ככה ממש זה טוב..."

הטעות במסורת זו גלויה לעין כל, שכן "החתונה הגדולה" בז'לובין כלל לא היתה בעונת פורים אלא סמוך לחג השבועות, פר' נשא תקס"ז.⁸ טעות זו יכולה להטיל ספק באותנטיות סיפור זה בפרט ובכלל הזכרונות כולם, שמא אין בהם ממש. באה שמועת רש"ז דוכמן (שנודע ביותר בטיב מהימנות מקורותיו ודייקנותו) ומאירה באור חוזר על סיפור זה, כאשר היא חושפת, שאכן אי אלו טעויות נפלו במסירת הסיפור של הנכד, אך כאשר טעויות אלו באות על תיקונם - גרעין הסיפור אמיתי הוא.

(1) בשלשלת מסירת הסיפור אצל הנכד התבלבלו בין ה"חתונה הגדולה" בז'לובין⁹ לבין "פורים הגדול" ברוגוצ'וב, שאכן בפורים זה כיבדו אדמו"ר האמצעי לקרוא את המגילה¹⁰.

(2) בעקבות שמועת הרב דוכמן מתבררת עוד טעות אחת בזכרונות הנכד, שדוקא מאשרת את הלך רוח המסורת של הנכד. אצל רש"ז דוכמן הסיפור קרה כמוכר ב"פורים הגדול" בתקופת אדמו"ר האמצעי ולא בחיי אדמו"ר הזקן. ומסתבר שגירסת רש"ז דוכמן היא היא הנכונה, אך מאידך, פרט זה מאשר דוקא את המסופר בזכרונות הנכד, שאדמו"ר האמצעי היה מקרב ומכבד את ר' יוסיל למורת רוחו. העובדה שאדמו"ר האמצעי כיבדו באה לידי ביטוי שביקשו לקרוא את המגילה¹¹.

(3) עם זאת, עשירותו של רבי יוסף נעדרת כליל במסורת הנכד, ששם מתואר ר' יוסיל כמי שחייו היו חיים של פשטות¹¹.

8. ראה על תאריך החתונה ב'היכל הבעש"ט' גליון ב עמ' קא.
9. יצוין שהעיירה ז'לובין שוכנת לא הרחק מרוגוצ'וב ומקורמא.
10. מעניין לציין על גלגולים מוטעים נוספים של סיפור זה. ב'אוצר מנהגי חב"ד' שבהערה 1 מצוין העורך, שברשימותיו של ר' טוביה בעלקין מסופר אותו סיפור שאיזע ב'רוגוצ'וב תקפ"ב והבעל קורא היה ר' שאול "דער סופר" מהאמיל, ומעיר העורך שמתיאור הפרטים נראה שטעות היא בידו בלי שמנמק. אך נראה אכן שזו טעות בזהות, וגם שנת המאורע תקפ"ב טעות היא, שכן ציינתי לעיל שרבינו האמצעי שהה בפורים ב'רוגוצ'וב בשנת תקע"ה, וכן"ל.
- ועיין שם, שמציין גלגול נוסף ומוטעה של הסיפור. ואכמ"ל.
11. בסיפורי ר"ה מ'שולובין יש שם תוספות המאשרת דברי צייטלין שכיבדו אדמו"ר האמצעי ביותר כחסיד אדמו"ר אביו: "ולמחר ביום ג"כ הפסיק כנ"ל ולאחר המגילה אמרו חסידים לאדמו"ר א מה זה מפסיק במאצע וכי הוא כולי האי..."

מכל האמור ניתן להניח, שכלפי זיכרונות אלו יש לקיים "כבדהו וחשדהו". מצד אחד נראה, שאכן גרעין הסיפורים ותיאור הכללי בוודאי מהימנים הם, אך מצד שני פרטי הסיפורים ושמות צריכים בדיקה. מכיון שכך בוודאי יש כאן תיאור כללי מחסיד אדמו"ר הזקן, מרדיפות המתנגדים ומהתפשטות החסידות.

הנכד ר' הלל צייטלין הי"ד ויחסו לחב"ד

כותב הזכרונות, ר' הלל צייטלין הי"ד, היה אישיות סוערת ומסעירה בזכות עצמו. דמות מורכבת וסבוכה, רבת פנים. אדם בעל נפש פיוטית ומוח כביר, אשר חזר בתשובה בערוב ימיו בכל לבבו ונפשו ממש. ר' הלל נולד בבית חב"די בקורמא¹² לאביו ר' אהרן אליעזר צייטלין, שהיה איש אמיד, ת"ח ומשתייך לחסידי חב"ד בעיר. בנעוריו קיבל דברי חסידות מרבה של העיר, ר' מרדכי יואל דוכמן, תלמידו של ר' אייזל מהומיל, וגם נסע לאדמו"ר הרש"ב מרצצה¹³. בגיל צעיר הוכר כעילוי גדול, ובמיוחד ספג בקרבו את תורת חב"ד כדרכו בחיים.

בסערת התקופה הרות גורל, שרבים מבני הדור תעו מדרך היהדות, סטה מדרך היהדות ונהפך לסופר נודע והוגה, אך אחרי הפרעות בשנת תרס"ג חזר לאלקיו בכל לבבו ובכל נפשו והשתמש בכחו כסופר להביא את דבר התורה ואת דבר החסידות לאלו שעזבו בארות מים חיים. במדה רבה נחשב הוא ועוד כמה סופרים אינטלקטואלים, כמבשר תנועת התשובה לתורה ומצות שזכינו לה בדור מאוחר, אך בימיו ובמעמדו כהוגה וכסופר מפורסם, היתה זו שיבת יחיד ובודד שדרשה אומץ נפשי לא רגיל ואכן כל ימיו נותר ככה, אדם בודד במאבקיו ובמפעליו מול החילוניות והמפלגתיות.

מפעל אחד שמשך את לבבו היה הפצת והסברת החסידות בעיתוני ווארשא. הבאת דבר החסידות היתה גם רצונו של כ"ק אדמו"ר הרייז' מליובאוויטש זי"ע, שהאמין שדוקא החסידות יש בכוחה לעורר לבבות שנדמו, נשמות שדעכו, יהודים שתעו, ולהחזירם לחיק היהדות. לדעתו היה צורך לקחת את אור החסידות מחוץ לשעריה

ויען אדמוה"א, מיינעם א חסיד קען איך זאגן, דעם טאטונס, א חסיד קען איך גאר ניט זאגן. [ויען אדמו"ר אמצעי, חסיד שלי אני יכול לומר משהו, לחסיד של אבא אני יכול לומר מאומה].

גם יש הברל לגבי מלות ההתפרצות המדויקות של ר' יוסיל: לפי מסורת דוכמן אמר, 'פע' קליפה', ואילו לפי הנכד צעק במפלת המן, כך זה טוב... לגבי הברל זה ניתן אולי לומר, ששניהם אכן קרו בפועל. ומשניהם עולה דמות דומה של אישיות מתלהבת וברת התפעלות.

12. עיירתו ודמויותיה החסידיות, תיאור ר"ה בספרו 'שריפטין', ווארשע תר"ע עמ' 79.

13. באחד מקובצי זכרונותיו, כותב שהיה אצלו בצעירותו וזכר את צורתו – ראה מאמרו 'על גבול שבין שני עולמות', נרפס בהתקופה שנת תרע"ט.

זכרונות על החסיד ר' יוסף בער החזן מקורמא זצ"ל

המקוריים וכוחה גדול לפעול. ר' הלל נרתם לכך במלוא כשרונו העצום ומאודו, וכתב מעצמו, ואחר כך בתשלום מאת הרבי ריי"ץ, מאמרים על מהות החסידות. מאמריו כתובים בבהירות וכידע עצום מתוכל עם השוואות לגישות אחרות¹⁴.

כנספח למאמרו של ר' הלל על זקנו מפין החסידות בימי אדמו"ר הזקן, אנו מצרפים גם מכתב מעניין שכתב בענין חסידות חב"ד וחשיבות הפצתה לקהל אחר בתקופה אחרת (עיין להלן בדברי מבוא למכתב).

בשנת ת"ש בפרוץ מלחמת העולם השנייה היה ר' הלל בן שבעים לכוד בפולין הכבושה תחת הנאצים וביחד עם יהודי ווארשא שהה בגטו ווארשא¹⁵, עד שהוציא את נשמתו על קידוש ה' עטור בתפילין בראשו ובזרועו. הי"ד.

המערכת

14. בתחילה נכתבו בשם "שמועסן איבער דער חב"דישע וועלט באנעהמונג", תרצ"ח. ראה אודות תשלום עבור המאמרים ב'אגרות קודש' אדמו"ר הריי"ץ חי"א עמ' שיא, ובספר זכרון הרש"ז גורארי' עמ' נא. מאמריו על חב"ד נאספו אחר בספר 'אריינפיר אין חסידות אין די וועג פון חב"ד'. כתב גם על תורת ברסלב ועל חסידות בכלל. וראה במכתבו שנדפס להלן.

15. אדמו"ר הריי"צ נ"ע (אגרות קודש כרך יב עמ' ב) כתב לגרי"א הרצוג: "כיומיים טרם עזבי את ווארשא ביקרני ידידי הסופר המפורסם הישיש ר' הלל שי' צייטלין, ויבקשני בדמעות על עיניו לבקש את כת"ר בשמו שכת"ר ישתדל אצל הסוכנות – שהוא אחד מחברי – לשלוח לו סרטיפיקט, כי מצבו בגשם וברוח מסוכן הוא. וגם אני מצדי מבקש את כת"ר בזה וכן לשלוח לו כרטיס ספינה...".

רבי יוסף החזן הזקן

(כיצד חיו החבדניקים הראשונים)

[הדמות שהתקרבה וקירבה אחרים לרבי הזקן]

דמויות ישנות מופיעות במוחי. ביניהם – דמות שלא ראיתיה מעולם בעיני הגשמויות רק בעיני רוחי אני רואה אותה תמיד.

דמות זו שהיא דמותו של הסבא רבא שלי, תלמידו של הרב מלאדי – רבי יוסף בער החזן הזקן.

הנה אני רואה אותו היאך שהיה נראה בצעירותו, יהודי גבוה, בעל מבנה מוצק, שערות חיוורות מעורות בבלונד, עם גבות גדולות לבנות, עם זקן צהוב אדמדם, בארשת פנים חכמות וטובות, בתנועות נמרצות וזריזות. בעיניים המביטות באהבה ובתום ילדותי, אך לפתע המבט נהפך למבט מנותק וזר בצורה פראית, המבט שמסתכל עליכם ועל כולם, נהיה חלומי, מתענגע, עצוב, מחפש משהו לא מושג בהווה האינסופית...

והנה אני רואה אותו, כמי שאינו יכול לסבול את תרדמת המוות ואת העצלות של העיירה הקטנה של הימים ההם. אז ברח למעיין האור בימים ההם – לרבי הזקן (הרב מלאדי).

מיד חזר מהרבי מואר ומרוגען והתחיל להפיץ את תורת הרבי בעיירה. אחרי הרבה דיבורים ועבודה בעיירה השיג שני חברים, על שלשה אלו הסתכלו בעיירה כמי שסמו מהדרך...

[רדיפות המתנגדים בראשית הדרך והנצחון נגדם]

פעם עובר רבי יוסף ושם לב שאחד מחבריו מתוח בחדר הקהל ומתכוונם לתת לו מלקות. "למה אתה שוכב, שוטה!" - צועק רבי יוסף ומתחיל להזיז ידיו על ימין ושמאל ומעיף את אנשי הקהל ומציל את חבריו.

איוז שוטף אתה – לא יכול רבי יוסף להרגיע את עצמו, מבקשים ממך לשכב ואתה משכיב את עצמך...

כאשר הבינו שאין מה לעשות עם רבי יוסף, אז הנגיד של העיירה או, ושמו היה פייטל, פנה לפרוץ לעוור לו. הפרוץ שלח את שוטריו מיד לבית מדרש איפה שהחסידים החלו לעשות את העוויות בעת התפלה, לשיר ולהביע "דביקות", והיו השוטרים מרביצים ברצועותיהם הארוכות...

פעם כמה מתנגדים, דוקא מה"פני" האמיתי של העיירה, הלכו על קידוש השם: יש ללמד את ה"עו-פנים" לקח אחת ולתמיד...

התפרצו לביתו של רבי יוסף בקולי קולות: איפה הממזר? אנו רוצים לקרוע אותו כרגו...

אבל בדיוק אז רבי יוסף לא היה בבית, ואז ניגשה אשתו של רבי יוסף, שהייתה קרובה של אחדים מהם ואמרה להם: אתה רוצים לנקום בנו כעת, הנה לכם הבגד עליון המשי שלי ועשו בו כמובן בעיניכם. לקחו המתנגדים את הבגד ופרסו אותו על הארץ ורקעו עליו כל כך הרבה פעמים עד שקרעו אותו לגזרים ובכך שיכבו את כעסם לזמן קצר... *והוא חזר וזכר*

כשרבי יוסף ראה שהרדיפות אינן מרפות, נסע לרבי חזקן לשאול ממנו עצה. אמר לו הרבי כך: תיסע הביתה ויש לך כבר מנין, לפייטל נסגור את התריסים...

ה"מופת" היה די פשוט. לפייטל היו חניות של בר, סחורה היה רוכש בשקלאוו אצל רבי פנחס רוזנס שהיו אחד מגדולי חשובי חסידי הרב¹⁶. רמזו לרבי פנחס שכשפייטל יבוא לשלם לסחורה שקנה בעבר על אשראי לא יביאו לו עוד סחורה, וכך פייטל יפשוט את הרגל...

לפי הנוהג הישן הרי מי שפשט הרגל היו סוגרים לו את התריסים. לא העזו להראות את פרצופו בציבור...

ומכיון שבראשו של פייטל כבר לא היה מקום לדרוף את החסידים או החסידות התפשטה יותר ויותר בעיירה. מיד שרבי יוסף הגיע הביתה היה לו כבר מנין חסידים. אחר כך גדל מספר החסידים עד שכבר החלו לבנות בית מדרש חסידי.

[תפילותיו של ה"חזן"]

רבי יוסף היה כל ימיו חזן. עד כמה ידע לשיר - איני יודע, רק שיכול היה להמין לב אבן בדבריו היוצאים מן הלב - זה אני יודע. תפלתו היתה שיחה ישירה וכנה עם אלוקים. ימים טובים היו, הרגישו את אלוקים כזה קרוב...

פעם ביום הכיפורים כשירד לפני התיבה בנעילה והגיע ל"שובו שובו מדרכיכם הרעים" הרי במקום שירה בחזנות פנה לקהל: נו, ולמה אתם שותקים כזה? הבה אכן לעשות תשובה... ומיד התחיל לעשות תשובה ומאחוריו כל הקהל. אנהות שקטות ודמעות זכות מילאו את הבית מדרשון הקטן ושערי שמים נפתחו.

במוצאי יום כיפור היו החסידים נוהגים לערוך יום טוב בביתו של רבי יוסף. שמחו בתשובה והתפילות שהתקבלו וב"אור" שמאיר מחג הסוכות שעומד בפתח...

פעם, אבל, הושבתה השמחה. הגיעו לביתו של רבי יוסף במוצאי יום הכיפורים כפי שנהגו בדרך כלל. אבל רבי יוסף היה עצוב מאוד. מה? ואיפה? - רבי יוסף אינו עונה...

כשלאצו עליו חזק, ענה: התפלות של היום לא נראות לי... בתפלות של היום לא ראיתי את ה"אור"... לא התפללנו במסירת נפש... נו, אז מה עושים?

באם תציתו לי הבה נעשה משהו. תן לנו לערוך מחדש את יום כיפורים. אולי היום כיפור השני יהיה יותר טוב: וכי מי אומר שרק ביום העשירי בתשרי יש לשוב בתשובה? *והוא חזר וזכר*

16. עליו ראה 'היכל הבעש"ט' גליון יב עמ' קכה.

למה לא נעשה תשובה ביום האחד עשרה?

הציבור ציית. רק שברו את הצום ושוב לבשו את הקיטלים והמליתות וכל הלילה במוצאי יום כיפורים התפללו אמרו תהלים, למדו, ביום שוב התפללו, למדו, בכו, עשו תשובה. עשו כך מתוך אמת, צמו והתנהגו בכל העינויים כמו יום כיפור רגיל, ורק כאשר הרגישו את האור האמיתי, כאשר חשו בתוך עצמם את ההכנעה האמיתית וה"ביטול היש" האמיתי והשברון לב האמיתי והחסד האמיתי שיוord מלמעלה, הרשו לעצמם לשבור את הצום ואז הגיעו לשמחה אמיתית...

הנה מה שחסידים של פעם יכלו לעשות. באם תשובה אז תשובה!

[אופי של אמת]

כשם שרבי יוסף היה טבעי, פתוח וחזק בעצבות שלו, כך היה טבעי, פתוח וחזק בשמחתו... בעת החתונה הגדולה, כאשר אדמו"ר הזקן השתדך עם רבי לוי יצחק מבארדישוב וכל חסידיהם הגיעו לעיירת ז'לובין, כיברו את רבי יוסף בקריאת המגילה שכן זה היה בתקופת פורים¹⁷. רבי יוסף קרא כדרכו וכמנהגו ללא קונצים, אבל בו בזמן הוא חי את הסיפור כאילו שזה קורה אז...

בעת שקרא במגילה על מפלת המן כפי שהרכיב את מרדכי על הסוס, לא היה יכול להתאפק וצעק בקול: אכן כך, כך זה נכון וצודק... ככה ממש... ככה ממש זה טוב¹⁸.

רבי יוסף לא ידע כלל על חכמות וקונצין, עבד את קונו בפשטות הכי טבעית, הוא ביטא רק מה שהרגיש באמת, ובכל דבר התנהג רק כפי שהרגיש במעמקי תהום התודעה שלו...

לפיכך מעולם לא היה מה"מפורסמים". תמיד היה נחבא אל הכלים, עשה את שלו בכל כוחותיו, אבל בלי שרצה איוה כבוד לעצמו, ולכן גם עבשיו יודעים אודות החזן מקארמא רק יחיד סגולה משישי חסידי חב"ד הזקנים. השאר לא יודעים מאומה ממנו למרות שנשא את החסידות על כתפיו, הפיץ ונטע אותה לא רק בעיירתו, רק בכל האיזור מסביב...

מאחד מזקנים הללו שמעתי פעם אודותיו: פעם עבר חסיד גדול את ביתו של רבי יוסף, ראה שהבית בוער ונבהל מאד, כאשר ניגש מקרוב ראה שרבי יוסף יושב בפנה ומתפלל...

[אחרי הסתלקות אדמו"ר הזקן]

כאשר הסתלק אדמו"ר הזקן נפלגו חסידיו לשנים: חלק מהם לקחו לריבם את תלמידו המובהק של אדמו"ר הזקן, רבי אהרן משטראשלה, ואילו חלק השני – בנו של הרב, רבי דובער

17. כאמור במבוא, אין זה נכון, וסיפור זה אירע בימי אדמו"ר האמצעי ב"פורים הגדול" ברוגוצ'ב.

18. ראה לעיל הערה 12.

מליובאוויטש. רבי יוסף החזן הזקן נותר נאמן לחצרו של הרב. אבל רבי אהרן משטרשלה ידע היטב את ערכו של רבי יוסף כזה, או הגיע במיוחד לרבי יוסף בכדי לשכנע אותו. כאשר ראה רבי יוסף שרבי אהרן מגיע לא רצה להעזיז פנים נגדו, התחבא מאחורי הדלת. כך השתחרר מביקורו של רבי אהרן ונותר נאמן לתודעתו.

בכל זאת היה החזן הזקן מתאונן: זה לא זה... זה לא זה... כאשר הייתי בא לאדמו"ר הזקן הייתי עומד כעבדא קמיה מאריה... אולם כאשר אני בא לאדמו"ר של היום הוא מעמיד כסא ומבקש שאשב... מה פירוש שאשב?.. למעשה חסרה נקודת האמת...

ככה זה חיפשו לעצמם החסידים של פעם "כבוד"...

[עבודת הלילה בשטיבל החסידי]

השטיבל הקטן שהחזן הזקן וחבריו התפללו בו שקק חיים בלילה יותר מאשר ביום. הלילה עמוק יותר מאשר היום. היום מגרש ומפור כל הצללים; בלילה הם באים מעולמות גבוהים ומרחפים על הארץ. השכינה לבושה בשחורות ויושבת בפינות השטיבל החסידי הקטן והחסידים מבקשים מהקב"ה שינאלו אותה מגלותה...

החסידים לא היו לנים בביתם, רק עד חצי הלילה היו לומדים בשטיבל וכאשר רק הגיע חצות, כאשר רוח הצפונית החלה לנשוב ונוגעת בכינורו של דוד, כאשר ה' נכנס או לטייל בנן ערן אז הוא בוכה וכל הצדיקים בוכים אתו. העולם כולו מתמלא באבלות הגדולה זאת שאין לה מלים, באותה אבלות הממלא את הדרגות הגבוהות עד הדרגות הנמוכות באבלות הגדולה, שדומה לסדר הגדול של העולם, כאשר מורגשת אותה הרעדה, אותו הבכי ושבר של כל העולמות, ואז החסידים כבר יישבו על הארץ באפר על ראשם¹⁹ ובכו -

על נהרות בכל שם ישבנו...

כל חסיד יושב לו בפניה שלו, בוכה חרישית, דמעה אחרי דמעה ניגרות מעיניו על הסידור, אך מהבכי החרישי נהיה לאט לאט כבי גדול יותר ושיד של אבל נצחי...

ואחר כך פותחים את ספרי הזוהר ולומדים הקטעים...²⁰.

והאבל הנפק לאט לאט לשמחה גדולה ומכל עבר נשמעים הדי דברי תורה מהולים בניגונים לבביים של דביקות שחודרים בכל האברים וכובשים את הלכבות הכי אטומים וגסים.

19. חסידי אדמו"ר הזקן נהגו בתיקון חצות כרכים, על פי המבואר בסידור אדמו"ר הזקן (הערה לתיקון חצות) "שכל החיל אשר נגע יראת ה' בלבם יסירו מסוה הבושה ויתאספו אגודות אגודות עשרה".

20. לפי סדר תיקון חצות של אדמו"ר הזקן יש ללמוד ממאמרי זוהר אחרי חצות וכך נדפסו מאמרי הזוהר בסידורו דפוס ראשון.

[השפעה על העיירה והפיכת מתנגדים לחסידים]

בני העיירה היו מתעלמים לכתחילה מהשטיבל, הרי פיטמו אותם שהחסידים הם שרדי שבתיאם, גם אמרו להם שהחסידים מתנהגים כלילה בפריצות, הרי דברו נגד החסידים כל רג.

אך כאשר החשך כיסה את העיירה ומהחשך בקעו קרני האור של דברי התורה החסידיים המאירים, כאשר מהשקט המחניק הודקרו היללות של גלות השכינה, מזמורי תהלים קורעי לב, מלים השמימיות של הוהר, אז אפילו המתנגדים הכי עקשניים ומושבעים לא יכלו לנוח באדישות במיטותיהם, ואם רצו או לא, בכל זאת התרוממו ממיטותיהם ואחרי נטילת ידיים רצו שם איפה שמצויים השנואים המושכים בקסם לא נתפס...

כאשר באו לשם בוודאי התרשמו עמוקות מאשר ראו שה"כופרים" ממשיכים להתפלל וללמוד לא רק ביום אלא גם כלילה. הניגוד לבין הדמיון שהשלו אותם לבין המציאות היה יותר מכדי גדול שיכלו עוד להמשיך לומר על החסידים אשר אמרו לפני כן.

הרבה מהמתנגדים נהפכו לחסידים שרופים כך. החסידים לא הודקקו לשוחד, לשבנו, להסכין, תחת זאת השפיע עליהם התהלים והוהר...

כאם אברך כלשהו נקלע לשטיבל סתם כך לשם סקרנות, או סתם לבלות זמן, או לשב ללגוג ולענוג והיה נכנס בוחיחות, בהיתול עם מקמרון בפיו, היו הפנים הרציניים עם העיניים הבורקות מביטים עליו, והיה שומע אז כמה פרקי תהלים שנאמרו מפי החזן הזקן, כמה מאמרי זהר שנאמרו בכל קדושת הנשמה, וכבר יצא לא כמו שנכנס, הוא נהפך לאיש אחר. שנה את חייו הקודמים והתחיל לעבוד את ה' באמת.

בשטיבל של החזן לא היו חצי-חסידים, או חסידים בשם בלבד, או "גם אנו חסידים", אי חסידים שנהגו במנהגים חיצוניים ובלי האש הפנימית של הלב, רק כל החסידים שהתפללו שב נבחרו אחד אחד ומכולם תבעו לב ונשמה.

החזן הזקן, למרות שהקדיש והעריץ את האדמו"ר הזקן, לא אהב כל כך את הפלפול של חסידות חב"ד, הספר שהיה אהוב עליו דוקא, היה ה'מאור עינים' של רבי נחום מטשערנוביל, שבו כל רעיון נהפך לאש להבה של אהבה וכל החסידות היא שירה אחת של האין סוף.

בשנות חייו האחרונות כבר לא יכל להשגיח על כל חסיד ולחדור לנשמתו, בנוסף לכך, המספר של החסידים החדשים שהצטרפו לתנועה צמח וגדל מיום ליום, למצער, הכמות גדלה על חשבון האיכות...

השטיבל מזמן כבר היה צר מהכיל את מספר הגדול של החסידים, התחילו ברצינות לחשוב לבנות בית מדרש חסידי גדול. החזן הזקן עוד זכה להניח האבן הפינה...

המשך הבניה לא זכה לראות. כבר קראו לו לשם...

קראו אותו שם בהיכל הזמרה הנצחי...

נספח:

מבוא: מכתבי הילולים: ר' הלל זלאטאפאלסקי ור' הלל צייטלין

כאמור לעיל נרתם ר' הלל צייטלין בידי הריי"ץ לכתוב מאמרים בענייני חסידות חב"ד בשפה מובנת מחוץ לר' אמותיה של החסידות. דבר זה התרחש בעקבות הצעת הגביר ר' הלל זלאטאפאלסקי²¹ מפאריז, שכתב על כך לאדמו"ר הריי"ץ.

במכתבו לאדמו"ר הריי"ץ משנת תרצ"ב כותב זלאטאפאלסקי שאכן ניסה לכתוב בעצמו לר' הלל צייטלין אך לא נענה ולא קיבל תשובה, ועל כן מבקש מאדמו"ר הריי"ץ שיפנה בעצמו לר' הלל כפי שאכן קרה בפועל.

הנה דברי זלאטאפאלסקי לאדמו"ר הריי"ץ²²:

ב"ה, יום א' זך לחודש תמוז תרצ"ב.

לכ"ק אדמו"ר שליט"א.

...ועתה בנוגע ל"הפצת המעינות". להלל צייטלין כתבתי שלא על אדריסה [=כתובת] נכונה, כי לא קבלתי כל תשובה. משמואל אבא הורודצקי קבלתי תשובה, והוא דורש ממני תכנית. ואני עכבתי את תשובתי עד אשר אהי" בקונטקט [=קשר] גמור גם עם הלל צייטלין...

...בענין צייטלין אני חושב שאם לעולם לא נגיע עמהם לבחינת "אתהפכא", הנה לענין "אתכפא" אפשר ואפשר לבוא. וזה די, כי לרתום אותם אל "מרכבה" דקדושה יעלה בידי כ"ק אי"ה.

מכתב זה שלפנינו הינו המכתב תגובה של ר' הלל צייטלין למכתבו של ר' הלל זלאטאפאלסקי אליו שהזכיר במכתבו לריי"ץ.

במכתבו שופך ר' הלל צייטלין את לבו ונפשו אודות חב"ד לפי השקפתו. ניכר כאן הבדל המוצא בין הכותבים הללו. למרות שכבר פעלו מחוץ למעגל הפנימי של החסידות בכל זאת ניכר שר' הלל זלאטאפאלסקי מדבר על חב"ד לפי מוצאו בתור בן לחסיד ליובאוויטש מובהק, לעומת ר' הלל צייטלין שמוצאו מחסידי רציצה ומקבל מתלמידי ר' אייזיל מהומיל, שרצה להרחיב את אפיקי החסידות לאופקים חב"דיים אחרים.

21. בן ר' שלמה זלמן זלאטאפאלסקי, מגדולי מקושרי אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש זי"ע. על ר' הלל זלאטאפאלסקי ועבודתו בתחום הפצת החסידות בפאריז והתכתבות שלו עם אדמו"ר הריי"ץ, ראה ר"י מונדשיין, 'כפר חב"ד' גליון 1028, עיין שם בארוכה.

22. המכתב נדפס במקור שבהערה הקודמת.

מענין שבמכתב זה מזכיר צייטלין שכבר דיבר אישית עם אדמו"ר הריי"ץ, ומדבר עליו בהערצה רבה (וצייטלין היה אדם ביקורתי ביותר!), ונראה שטרם הציע לו אז אדמו"ר הריי"ץ לקחת חבל בעבודת כתיבת חסידות, ואף מפקפק כל עיקר אם טוב להיות בכלל "כבול" במסגרת הרשמית של חסידות ליובאוויטש, כאשר רוצים לשווק חסידות מחוץ למעגלה הפנימי. לפועל אכן, עם הזמן, נרתם ר' הלל בעצמו ל"מרכבה" זו, כלשונו, "אם לא...לבחינת "אתהפכא", הנה לענין "אתכפיא" אפשר ואפשר לבוא. וזה די, כי לרתום אותם אל "מרכבה" דקדושה יעלה בידי כ"ק".

המכתב

אל כבוד אחד היחידים המעטים דורשי ד' באמת ובתמים

מו"ה הלל זלאטאָפּאָלסקי

הייתי בביתך פעם אחת בקיוב ואז בהיותך מלא... וטרוד בעסקים רבים ושונים לא עלתה על דעתי שאתה תהיה מן הבונים את החב"ד והנוטעים אותו על אדמת נכר²³. מכתבך שמחוני מאד מאד אילו הייתי מן המליצים הראשונים הייתי אומר: שמחתי במוצא אח קרוב בארץ ציה ושממה.

מכתבך הגיעו לידי על ידי גלגולים ובאיחורים. את מכתבך הראשון כתבת על פי כתובת של ה"היינט" ואני איני עובד בה"היינט" מיום שנפתח ה"מוֹמֶנט". כלומר, יותר מעשרים שנה. את מכתבך השני קבלתי באחור זמן מפני שלא הייתי בווארשא ירחים אחדים כי הייתי בקריניצה ועסקתי ברפואות גופי.

עתה אל העיקר – בודאי שש אני מאד על עבודתך החב"דית בפריו ועל הכנסך... בתורת אמת זו, אבל ההשתפות עם האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א בענין זה כמדומה לי שלא יעלה יפה, יודע אני ומכיר היטב את האדמו"ר מליובאוויטש אעפ"י ששוחחתי עמו רק שעות אחדות בהיותו פה בווארשא, הוא איש צדיק וישר למאד ומוסר אל החב"ד כמו לכל קדשי ישראל בכל עוז נשמתו, אבל מסופק אני מאד אם יבין לרוחם של אנשים מבקשים ומודרניים כמו שיש לך בפריו. ואם כדי בכלל, בבואנו להכניס אנשים מודרניים תחת כנפי השכינה, לצמצם את מחשבותיהם והלך רוחותיהם דווקא בחב"ד, אעפ"י שהחב"ד היא בודאי הדרגה העליונה שבחסידות. ואף גם זאת: צריך שיבינו ושיגו אלו האנשים את הקבלה שרק על שמה מרחף החב"ד באצילותו.

כי על כן עצתי (א) אנא בקש למצוא (אם אין הספרים בפריו תשיגו על ידי שטיבל ככבודו ובעצמו) בספרי התקופה (בספר 567 ועוד) את מאמרי "קדמות המסתורים בישראל" ואת מאמרי שיש בהם כדי ספר שלם בשם "מפתח לספר הזהר" והדפיסו

את ההקדמה ואת המפתח בהוצאה מיוחדת (אל תסמוך בזה על שטיבל ועוד), המפתח כתוב כלו ברוחו ושטתו של החב"ד ומי שייקראנו כהוגן יכנס על ידו גם אל הקבלה וגם אל החב"ד.

(ב) מוכן אני לכתוב בשבילך מחברת מיוחדת בשם "מבוא לחב"ד". המחברת תכיל כחמשה גליונות של דפוס ותוביל את הקורא מעיון לעיון מהשקפה להשקפה עד הכנסו אתו כברית המחשבה החב"דית שתעלה אותו לאט לאט עד היכל קודש הקדשים של הרב נבג"מ, של ה"אמצעי" נבג"מ, ועמקי עמקותיו של רבי אייזיק עפשטיין מהאמעל נבג"מ ופליאי המטיפיזקה והמיסטיקה שלו וכו' וכו'.

ואגב: כפי שראיתי ממכתבך הנך מסור אל החב"ד רק בסגנון של לובאוויטש, ובאמת צריך החב"ד המובהק להכיר את החב"ד בכל גילוי והופעותיו, ביחוד תרומותיו – עמקותיו של רבי הלל מפאריטש זצ"ל, רבי פרץ מטשערניגוב ועוד ועוד, והעיקר ההסברה היפה והנפלאה מאד של הרבי רש"ז מקאפוסט זצ"ל. איעצך להשיג (גם אם הספר בידך) את הספר "מגן אבות" מהצדיק מקאפוסט (נדפס בבארדיטשוב בשנת [תרס"ב]) וללמוד שם בעיון בהגבהת הלב (מיט אינווייניגסטען געהער) את המאמרים על פסוק ויכל אלוקים את מלאכתו ביום השביעי – משל למלך שהי' לו לבת וכו' וכיון שעמד בנו מסרה לו וכו' – ענין טבע ואלקות, על פסוק תחתיים שניים שלישים תעשה – ענין עולמות ונשמות ואלקות שזכר הבעש"ט במכתבו לר' גרשון מקיטוב (ר"ל כל הפירושים השונים שם), את הדרוש לערב פסח על ענין מים שלנו, וביחוד את הדרוש לפרשת שמיני שמאחד הוא מסר נורא עם שעשוע חב"די מסתורי שקשה למצוא כמוהו, אם תקרא כל אלו המאמרים לא בהעברה בעלמא כפי שנוהגין, כי אם בעיון עמוק בהדרגה ובסדר, מובטחני ששייב לי תודה עמוקה בעד עצתי זאת כי יגלה ויפיע לפועל חכמת החב"ד באור בהיר מיוחד.

ועתה דברים אחדים על החבורה הקטנה שלכם, כפי שנוכחתי ממכתבך יודע אתה רק מעט מזעיר ממאמרי החסידותיים ואינך יודע מכל זו העבודה הקשה שאני עובד יותר מעשרים שנה בשביל היהדות הדתית בישראל את השונאים הרבים שקמים עלי בשביל עבודתי זו ואת התרופים והגדופים שחפצים להטביענו בהם (ואף אחיך הציונים – בעבודה קדושה זו) אלא שהקב"ה מצילנו מידם וב"ה שעומד אני כסלע איתן בכל גלי הרשעה ושטן הבלבולים מכל צד וצד לא נכנעתי ולא סרתי מן הדרך של גדולי החב"ד נבג"מ בצירוף עבודת הלב המיוחדת של הנחל נובע מקור חכמה מברסלב זצ"ל ועוד ועוד (חלוקי הדעות שבין גדולי עולם אלו אינם מבהילים אותי, שם בעולם האצילות בודאי שהכל מתאחד ועולה לרצון לפני בעל הרצון וכו') כי לא נכנעתי ולא סרתי מאמונתי הנשמית

ושלום שלום לך ולכל חברתך

הלל צייטלין